

публікувалися під рубриками «XXV з'їзд КПРС і актуальні проблеми галузей наук», «Наука і технічний прогрес», «Наука і людина» та ін. Було опубліковано статті про актуальні проблеми фізики, економічного розвитку, управління сільськогосподарським виробництвом, його інтенсифікацію тощо.

Як бачимо, заснування і діяльність журналу «Наука і суспільство» визначалися партійними документами, а його зміст залежав від політичних змін у країні, викликів НТР та проявів ідеологічного протистояння, змагання двох протилежних світових систем, боротьби з релігією за утвердження радянського способу життя.

Джерела та література

1. Від редакції журналу // Знаття. – 1923. – № 1. – С. 1.
2. Від редакції журналу // Наука і суспільство. – 1951. – № 1. – С. 1.
3. Кузовков Г. В. За високий ідейний рівень роботи Товариства / Г.В. Кузовков // Наука і суспільство. – 1952. – № 7. – С. 1–3.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України в (м. Київ) Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 1160. – 47–52 арк.
5. Там само. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 2165. – 9 – 10 арк.
6. Там само. – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 2363. – 105–107, 122–124 арк.
7. Там само. – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 3274. – 134 – 137 арк.

Анотація

В статье рассматриваются особенности становления и развития журнала «Наука и общество», определяются ведущая тематика периодического издания, его роль в популяризации достижений отечественной науки и техники.

Ключевые слова: наука, журнал, технические достижения, рубрика, институт, открытие.

Annotation

In article features of formation and magazine development «The Science and society» are considered, leading subjects of the periodical, its role in popularization of achievements of a domestic science and technics are defined.

Key words: a science, magazine, technical achievements, a heading, institute, opening.

94: «304.44+321.01»«477»

**Василь Непорожній
(Переяслав-Хмельницький)**

НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І СОЦІОГУМАНІТАРНИХ НАУК В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Розглядається роль влади у становленні національної системи соціогуманітарних наук незалежної України. Досліджено формування законодавчих засад збереження та функціонування наукового потенціалу, фінансування державою академічних досліджень, залучення владою вчених на розв'язання соціально-економічних проблем, розвиток суспільно-гуманітарних наук на загальноприйнятих у світі методологічних засадах.

Ключові слова: соціогуманітарні науки, державна влада, Інститути НАН України, незалежна Україна.

Україна після проголошення незалежності одержала проблему, яка виражалася у ставленні держави до науки. Склалася така ситуація, коли влада вже фізично не могла та і не хотіла підтримувати високий рівень інституалізації науки, в суспільстві не знайшлося ні інтересу, ні сил, щоб підтримати науку. Нові форми цієї взаємодії, що почали складатися, мали інші корені, ніж у попередній історичний період. Зникли заходи прямого фізичного та морального придушення, проте руйнування колишніх важелів взаємодії поставили науку і вчених у важкі умови. Організаційна структура академічної науки виявилась багато в чому непристосованою до нових обставин.

Серед науковців, які вивчали винесену в назву статті проблематику слід відмітити О.Н. Кубальського, Г.В. Монастирську, О.О. Созінова.

Метою дослідження є характеристика напрямків взаємодії державної влади і соціогуманітарних наук в незалежній Україні.

Після проголошення Україною незалежності взаємовідносинам влади і науки, в тому числі соціогуманітарної, бракувало партнерства при розв'язанні проблеми суспільної трансформації. Влада за інерцією продовжувала розглядати суспільствознавчу науку як, певною мірою, декоративну оздобу суспільного життя. Перебуваючи в становищі безправної служниці, наука робила нерішучі кроки на шляху до власної самоорганізації, значну частку зусиль витрачала на самозбереження.

Зміст і форма комунікації між владними і науковими інститутами залишалися незадовільними. З року в рік Інститути НАН України у відповідь на запити міністерств та відомств, а також за своєю ініціативою доправляли сотні доповідей та аналітичних записок, брали участь у підготовці окремих програм розвитку соціогуманітарних процесів, отримані науковцями дані фігурували у щорічних посланнях Президента України до Верховної Ради України; оприлюднювались багато сотень публікацій, зокрема в періодичній пресі та виступах на телебачення і радіо. Вітчизняне академічне суспільство було присутнє як у сфері ухвалення рішень і конструюванні державних планів, так і у сфері публічного обміну. Водночас практика 2000-х років засвідчувала, що у царині впливу на ухвалення важливих державних рішень часто на перше місце виходили зарубіжні аналітичні центри, команди експертів, радників тощо [1, С.256].

Ефективну взаємодію соціогуманітарних наук і державної влади значною мірою стримувала та обставина, що в Україні від 1991 р., так і не було створено комплексної системи міжгалузевого, відомчого управління наукою, а також стратегії науково-технологічного розвитку. Зберігалось властиве тоталітарному радянському режиму, залишкове секторальне управління. За таких умов не могли нормально розвиватися ринкові відносини у національній науковій системі, ускладнювалися процеси комерціалізації [2, С.552].

Не було створено відлагодженого механізму залучення соціогуманітарних знань у суспільну і державну практику. Рідко, який державний орган цікавився, що може дати політологія, соціологія, філософія, історія для модернізації суспільства, реформування його окремих сфер. За переконанням провідних академічних соціологів у суспільстві, у ЗМІ й особливо у сфері державного управління втрачено зачатки соціологічної культури, які у нас вже були. У державних органах часто навіть найважливіші рішення ухвалювались без урахування розробок соціогуманітарних наук. У вертикаль влади було невмотивована правова, політологічна, соціологічна експертиза. Держава пристосувалась жити без опори на науку [3, С.195].

Бракувало каналів взаємодії науки і влади. Координаційні наукові ради були багато в чому декоративними у своїх повноваженнях і не могли забезпечити цього необхідного зв'язку. На відміну від України, у зарубіжних країнах був накопичений досвід взаємодії. Там від імені влади виступали не лише урядові організації, а й потужні координації, які фінансували наукові дослідження у різних галузях. Частка приватного капіталу у фінансуванні науки в розвинутих країнах перевищувала 70%, а в Україні менше 1% [4, С.5]. Тому основний тягар фінансування науки брала на себе держава.

Лише 1994 р. Інститути Академії одержали право позабюджетного фінансування. Водночас реальної державної стратегії розвитку академічної науки не було створено. Мала місце кореляція існуючих принципів здійснення науково-технологічної політики, зокрема варіювались принципи програмно-цільового методу та адміністративного управління чи набуття деякої незалежності науковими установами [5, С.270].

В 1994–2004 рр. у сфері науково-технологічної політики відбувалися процеси пов'язані з активізацією законодавчо-нормативної діяльності, прагненням винайти „національну модель” розвитку науки, у тому числі через реформування (оптимізацію) існуючої мережі інститутів, активізацією

декларативних заяв державних діячів. Всі програмні установи „відзначалися логічною назавершеністю та наявністю взаємовиключних положень” [6, С.4], що зазвичай не сприяло прийняттю ефективних державних рішень у сфері науки. Політичні погляди на місце і роль академічної науки в цілому, і соціогуманітаристики зокрема, їх проблеми практично не змінювалися і розв’язувалися традиційними методами – виданням указів, розпоряджень.

Намагання перейти до програмно-цільових методів фінансування науки виявились марними, це лише спричинило збільшення кількості розпорядників державних коштів (вісім державних відомств та 62 розпорядників) [7, С.252]. В цей період відбувалося повне скорочення витрат на проведення наукових досліджень. Наслідком цього стало як подальше скорочення кількості науковців, так і наростання прихованого безробіття, сумісництва. Головним підсумком цього періоду розвитку науки в цілому, і академічної соціогуманітаристики зокрема, було прагнення зберегти існуючі інституційні форми, без врахування логіки суспільно-економічного розвитку. Посилення політики відомчого протекціонізму, спотворило принципи конкурсного фінансування дослідницьких проектів. В 1999–2004 рр. одночасно з економічним піднесенням виробництва, зростанням ВВП відбулося деяке послаблення негативних тенденцій у розвитку соціогуманітарних наук. Відбувалося директивне збільшення обсягів прямого, базового фінансування фундаментальних досліджень та утримання дослідницьких установ. Відбулося деяке збільшення (в тому числі і повернення) науковців до установ соціогуманітарного профілю. Став можливим розвиток таких важливих для незалежної держави наукових напрямів, як соціологія, політологія, археологія, релігієзнавство.

Організація соціогуманітарних досліджень в системі НАН значною мірою залежала від законодавчої, нормативної бази. Державні документи, що були ухвалені впродовж усього періоду незалежності в цілому регламентували розвиток науково-технічного потенціалу в Україні. Разом з тим в цілісному пакеті законодавства не було визначено поняття наукової сфери, статусу наукового працівника, не прописувалися його права і обов’язки, соціальні гарантії, а також статусу НАН України, наукового інституту, механізму функціонування науки [8, С.6]. Бракувало кореляції з виконанням законів. Не було вироблено запобіжників, які унеможлилювали відтермінування виконання положень законів.

У жовтні 1992 р. Верховна Рада України затвердила напрямки наукових досліджень, що відповідали загальносвітовим тенденціям розвитку

науки, в тому числі і ті, що мали розв'язувати академічна соціогуманітаристика це: охорона навколишнього природного середовища, здоров'я людини, наукові проблеми розбудови державності, перспективні інформаційні технології. Головним недоліком у цій справі було те, що намагаючись в умовах наростаючої кризи максимально зберегти в країні науковий потенціал, формування визначених пріоритетів було зроблено надто широко [9, С.67].

Коли говорити про взаємодію соціогуманітарної науки і влади, слід наголосити і на взаємозумовленість циркулювання інформації. З одного боку, науковці зобов'язані надавати її владі, так як і влада до суспільствознавців і громадськості. В українських реаліях насправді такий обмін завжди був проблемним. Як наслідок, через брак виробленої достовірної інформації практично на інтелектуальному рівні було неможливо з'ясувати сутності процесів, що протікали в суспільстві. Збирання інформації для вченого-гуманітарія ставало його приватною справою. До того ж, у певних міністерствах і відомствах надання інформації було комерціалізовано. Вчені академічних інститутів змушені були посилалися не на точні дані, а на думку експертів. Скажімо, вчені Інституту соціології НАН України протягом 2009–2010 рр. відчували певні труднощі при встановленні даних про майнове розшарування суспільства. Державні органи не надавали достовірної інформації про доходи громадян, число найбільших власників майна. Мотивували це тим, що такого роду інформація носить конфіденційний характер [10, С.205].

З початку 1990-х років почала простежуватися негативна тенденція зниження витрат ВВП на науці. Всупереч ст.34 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” (1993 р.), яка закріплювала розмір витратків держбюджету на наукову діяльність, не нижчий за 1,7% ВВП, відбулося скорочення державного фінансування науки. У 1994 р. видатки знизилися до 1,4% проти 2,5% в 1991 р. [11, С.4].

В наступні роки економічні умови розвитку академічної науки, і зокрема її соціогуманітарного блоку, мали і надалі суперечливий характер. Незважаючи, що у 1998 р. вперше за роки незалежності вдалося дещо зупинити економічний спад, і у 2000 р. почав зростати реальний ВВП, видатки на науку протягом 1996–2000 р. скоротились з держбюджету з 0,57 до 0,28%, тобто досягли рівня слаборозвинутих країн [12, С.59].

Якщо в 1991 р. загальні витрати на науку із державного бюджету складало 3,1% ВВП, що відповідало середньому показнику у всіх країнах

світу, який складав, за даними ЮНЕСКО, зокрема в США – 2,8, Японії – 3,1, Франції – 2,4, то в 1998 р. вони знизились до 0,8% [13, С.70]. А по послідуєчі роки цей відсоток знизився.

Протягом 1991–1996 рр. обсяг фінансування з розрахунку на одного співробітника академічного інституту скоротилась фактично майже в п'ять разів [14, С.33].

Інститути соціогуманітарного профілю отримували з Держбюджету кошти, яких вистачало часто на невисоку заробітну плату, сплати комунальних послуг [15, С.558].

Світовий досвід переконував, що вплив наукового потенціалу на соціально-економічний розвиток країни чітко корелював з часткою ВВП, яка витрачалася на наукові дослідження. Зростання цієї частки не лише давала змогу нарощувати такий вплив, але й докорінно змінювала функціональну роль науки в житті держави. Наукоємність ВВП традиційно розглядалася як одна з найважливіших характеристик інноваційності країни. При значенні цього показника менше 0,4%, наука в даній країні може виконувати лише соціокультурні функції. При переході через цю межу вона набувала спроможності давати певні наукові результати, які могли бути поміченими світовою науковою спільнотою, тобто виконувати певну пізнавальну функцію. Фінансування фундаментальних досліджень в Україні залишалось недостатнім (0,3% ВВП) для виконання ролі в інноваційному розвитку [16, С.488].

Структура фінансування інститутів соціогуманітарного профілю зазнавала певних змін, які відзначалися розширенням джерел. Якщо на початку 1990-х років соціогуманітарна наука фінансувалась виключно з державних видатків, то на початку 2000-х років видатки надходили: з держбюджету (78,8%), грантів українських державних фондів (1,88%), замовлень міністерств та відомств (15,69%), замовлення державних підприємств (3,56%) [17, С.490].

Досвід країн, які змогли за короткий час досягти сучасних стандартів соціально-економічного розвитку, свідчив, що у їхній стратегії неодмінними складовими була активна державна підтримка науки (на неї виділялося не менше 3% ВНП) і прийняття законодавства, яке всіляко сприяло залученню інвестицій у науку та прискоренню впровадження її досягнень у виробництво [18, С.5].

В Україні, порівняно з Росією, досить повільно вівся пошук таких додаткових і альтернативних джерел фінансування наукових розробок, як створення фондів підтримки науки та інноваційного розвитку.

Інститути соціогуманітарного профілю НАН впроваджували результати своїх науково-дослідних робіт, в тому числі і у формі подачі аналітичних, доповідних, інформаційних та інших записок до установ, що представляли владні структури України. В 1992 р. науковці Інституту соціології для Адміністрації Президента України підготували аналітичний матеріал „Суспільні рухи України в процесі становлення правової держави” [19, С.18].

Протягом 1995 р. Інститут підготував 14 аналітичних документів за темами: „Незалежність України: досвід і перспективи. Соціологічний аспект. 1995 рік”; „Приватизація в Україні: шляхи виробувань”; „Про забезпечення органів державного управління соціологічною інформацією”; „Предложения и замечания к проекту Закона Украины „О социальном партнерстве” [20, С.10].

Теоретичні висновки і узагальнення, одержані в процесі наукової роботи, використовувались співробітниками Інституту національних відносин і політології при підготовці аналітичних матеріалів для вищих державних інституцій, зокрема 1) Адміністрації Президента: „Про передумови та можливі наслідки відновлення Радянського Союзу”; „Про соціально-економічне і політичне становище в Україні”; аналітичний матеріал про загрози національній безпеці України; матеріали для доповіді Президента у Верховній Раді; пропозиції до концепції інформаційно-аналітичної безпеки; 2) Кабінету Міністрів: матеріал з питань розвитку партійної системи і опозиції в Україні; прорецензовано проекти Концепції державної політики у сфері національних відносин та програми реалізації Концепції державної політики у сфері національних відносин; заходи по стабілізації ситуації в Криму [21, С. 35-36].

Співробітники Інституту взяли участь у семінарі „Релігія і церква в Україні та актуальні проблеми гармонізації державно-церковних відносин”, що його проводило Міністерство України у справах національностей, міграції та культів (колишня назва) з відповідальними працівниками обласних Рад народних депутатів, начальниками обласних відділів облвиконкомів, представниками окремих церков (1995 р.). Науковці також брали участь у підготовці офіційних матеріалів до міжнародного конгресу „За світ без екстремізму і фашизму”. Інститут підготував інформаційно-

аналітичні матеріали та прогностичні довідки: „Про вплив Московської патріархії на внутрішню ситуацію в Україні”, „Про релігійно-церковну ситуацію в середовищі русинів”, „Нові аспекти діяльності релігійних об'єднань”, „Іслам в Україні та прогнози щодо його розвитку”.

У 1995 р. в процесі роботи співробітників над темою: „Релігія і політика в сучасній Україні” Інститут національних відносин і політології співробітничав з Інститутом філософії НАН України, Державним комітетом України у справах релігій, вузами республіки. З установою підтримували зв'язки члени Комісії Верховної Ради України з питань культури та духовності, Державного комітету України у справах релігій, науково-дослідних закладів Міністерства освіти та Міністерства внутрішніх справ, центр „український дім” при КМ України [22, С.39].

В 1999 р. Інститут соціології надіслав владним і виконавчим структурам близько 30 аналітичних матеріалів. Вони стали основою для вироблення державними органами, зокрема Державним комітетом України у справах національностей та міграції, науково обґрунтованих проєктів, рекомендацій та рішень з ряду актуальних проблем державної етнополітики та міжетнічних відносин в Україні (проблеми „корінних народів”, міжетнічних відносин в південних регіонах, інтеграції кримських татар в українське суспільство, мовної політики в сфері освіти, питання ставлення до русинського руху, врахування окремих етнічних груп населення при проведенні наступного Всеукраїнського перепису населення тощо) [23, С.10].

Провідні спеціалісти Інституту соціології були членами Координаційних та Експертних рад при Міністерстві з надзвичайних ситуацій, Держкомнацміграції, ВАКу України, МАГАТЕ, Європейському міграційному форумі, експертами при розробці нормативних актів, присвячених питанням основ державної служби, атестації держслужбовців, контролю виконання рішень в структурах державної служби, боротьби з корупцією в органах державної влади. Плідно працювали у науково-дослідницькій Раді країн СНД і Балтії з проблем вимушеної міграції (Москва), у Зовнішньому Дослідницькому Дорадчому Комітеті при Верховному Комісарі ООН з проблем біженців (Женева) і в багатьох інших організаціях.

Інститут історії України упродовж 1992–1996 рр. відповідно постанови Кабінету Міністрів України від 14 березня 1992 р. „Про додаткові заходи щодо забезпечення видання томів Зводу пам'яток історії та культури України”, у рамках виконання теми „Наукове забезпечення Зводу пам'яток

історії та культури України” координував дослідницьку роботу з Держбудом України, Українською енциклопедією, інститутами археології, мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України; КиївНДРТІАМом, республіканською, обласними та міськими редколегіями та авторськими колективами по підготовці томів Зводу по м. Києву, Республіці Крим, Луганській, Полтавській, Запорізькій, Черкаській, Житомирській, Кіровоградській, Хмельницькій, Миколаївській та Сумській областях. [24, С.23].

У досліджувані роки Інститут держави і права ім. В.М. Корецького продовжував підтримувати традиційно тісні зв’язки з центральними органами державної влади. Ряд провідних науковців були членами Головної консультативної ради з питань державного будівництва і правової політики при Верховній Раді України (Ю. Шемшученко, В. Цветков, В. Сіренко, В. Погорілко, Л. Кривенко, В. Денисов, Г. Мурашин). Близько 30 співробітників входили до комісій і комітетів, що діяли при Президентові України [25, С.7].

Працівники Інституту брали участь у підготовці та науковій експертизі проекту ряду Законів України, в тому числі безпосередньо у складі робочих груп, які готували законопроекти. Зокрема, у науковій експертизі проекту Закону України „Про контррозвідувальну діяльність” та багатьох інших законопроектів у сфері державної безпеки, що вносилися у парламент, брав участь І. Усенко як науковий консультант Комітету Верховної Ради з питань національної безпеки та оборони. Протягом звітнього періоду очолював роботу експертної комісії Державного комітету у справах національностей та міграції Ю. Римаренко.

Продовжувалося співробітництво з Міністерством освіти та науки України. У рамках цієї співпраці І. Усенко та Н. Пархоменко входили до складу експертної групи при науково-методичній комісії з викладання правознавства Науково-методичної ради Міністерства, здійснювали експертизу або рецензування ряду навчальних посібників і методичних матеріалів з викладання в середній школі курсів „Основи правознавства”, „Конституція України” та „Права людини”.

Інститут філософії традиційно підтримував тісні зв’язки з центральними органами влади, окремими державними відомствами та установами. В 1999 р. науковці брали безпосередню участь в підготовці та розробці різного роду концепцій та проектів, пропозицій, зауважень,

аналітичних матеріалів, експертних висновків тощо для вищих державних органів країни, зокрема: Пропозиції та аналітичний матеріал до Проекту програми „Україна–2010”; Експертна оцінка проекту закону Російської Федерації „Об энергоинформационном благополучии населения” (Адміністрація Президента); Пропозиція до Закону України про свободу совісті (Комісія Верховної Ради).

В цілому співробітниками Інституту протягом 1999 р. підготували понад 20 висновків, зауважень та пропозицій до різного роду проектів: до Верховної ради – 2; до Адміністрації Президента –8; до Кабінету Міністрів – 6; до інших організацій – 6 [26, С. 39-40].

В 2004 р. науковці Інституту філософії брали участь в підготовці та розробці різного роду програм та проектів, пропозицій, аналітичних матеріалів, експертних висновків тощо для вищих державних органів країни, зокрема: концепції національної ідеї та механізмів її впровадження для Кабінету Міністрів України; пропозицій щодо проекту концепції „Соціотехнополіси України” для Кабінету Міністрів України; пропозиції щодо удосконалення та реалізації державної сімейної політики в Україні для Міністерства у справах сім’ї та молоді України; пропозицій щодо проекту закону „Про освіту дорослих” [27, С.43].

Упродовж 2005 р. науковці Інституту історії України НАН України за власною ініціативою або на замовлення підготували близько 35 інформаційно-довідкових матеріалів, в тому числі 10 – для адміністрації Президента України, 7 – комісій Верховної Ради України, 9 – Кабінету Міністрів України, 2 – для Міністерства освіти і науки України, 4 – для Національного Банку України, 1 – для Комітету з державних премій України в галузі науки і техніки [28. С.6].

Інститут археології НАН України та інші установи археологічного і пам’яткоохоронного профілю активно координували свої дослідження та практичну роботу в інтересах вивчення і збереження вітчизняної історико-культурної спадщини з Міністерством культури і мистецтв України, створеною при ньому Державною службою охорони історико-культурної спадщини, місцевими пам’яткоохоронними службами, університетами, музеями, науковими і культурними товариствами та громадськими дослідницькими осередками.

Інститутом археології НАН України підготовлено проект Закону України „Про охорону археологічної спадщини”. Налагоджено співпрацю з новоствореною при Міністерстві культури і мистецтв України Службою

охорони історико-культурної спадщини. Інтенсивно здійснювалася співпраця з Київською міською державною адміністрацією щодо моніторингу стану архітектурно-археологічних пам'яток давнього Києва, вивчення, консервації та музеєфікації нововиявлених археологічних пам'яток. Великий обсяг археологічних досліджень виконано на території Верхнього міста, на Подолі, на території Києво-Печерської лаври [29, С.123].

Важливі орієнтації щодо напрямів впровадження результатів соціогуманітарних досліджень визначенні схваленою Верховною Радою України у 2003 р. Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, яка націлювала вчених Національної академії наук України на подальший пошук нових форм і методів ефективного використання творчого потенціалу в інтересах економічного, соціального і духовно-культурного поступу українського суспільства.

Особливе значення мала діяльність установ політико-правового профілю щодо наукового забезпечення здійснення політичної реформи, здійснення законотворчої та законопроектної роботи.

Провідна установа правової науки в Україні – Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України інтенсивно співпрацював з центральними органами державної влади, з окремими відомствами, установами, організаціями в сфері державно-правового будівництва, з правоохоронними та судовими органами України.

Вчені Інституту брали участь в роботі ряду державних та урядових комісій і комітетів, національних рад та агентств, активно працювали над реалізацією положень Конституції України, проектами окремих кодексів та інших нормативно-правових актів, проводили фахові експертизи законопроектів та надавали науково-консультативну і науково-методичну допомогу.

Провідні вчені Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України у звітний період були членами Головної консультативної ради з питань державного будівництва і правової політики при Верховній Раді України. Близько 30 співробітників Інституту – докторів та кандидатів наук – працювали науковими радниками (консультантами) ряду комітетів Верховної Ради України, в Комісії при Президентові України з питань громадянства, Комітету законодавчих ініціатив при Президентові України [30, С.124].

В 1990-і роки відбулося становлення нової системи державної відзнаки науковців за допомогою присвоєння почесних звань „Заслужений діяч науки

і техніки України”, „За наукову діяльність” тощо. Але ці відзнаки мали переважно моральне значення.

Лише протягом 1998–2003 років творчі досягнення співробітників Інституту держави і права, державою були відзначені рядом почесних нагород: Шемшученко Ю. – Почесною грамотою Верховної Ради України, почесним знаком Відмінник освіти; Шевченко Я. – Орденом Княгині Ольги III ступеня; Семчик В. – Орденом За заслуги III ступеня; Мурашин Г. – грамотою Верховної Ради України, нагрудним знаком „Почесний працівник прокуратури України”, нагрудним знаком „Знак пошани”; Погорілка В. – Грамотою Кабінету Міністрів України [31, С.43]. В 2006 р. серед працівників Інституту держави і права було 10 Заслужених діячів науки і техніки України [32, С.3].

Отже, в досліджувані роки почали складатися якісно нові форми взаємодії академічних соціогуманітарних інститутів і державної влади. Водночас бракувало партнерства. Державна наукова політика часто характеризувалася непослідовністю. Фінансування академічних соціогуманітарних досліджень було недостатнім для того, аби розширювати міжнародні контакти вчених, забезпечити їм пристойні матеріально-побутові умови життя. З року в рік зростали обсяги аналітичних напрацювань для потреб органів державної влади.

Джерела та література

1. Кубальський О.Н. Влада та наука: деякі аспекти взаємодії /О.Н. Кубальський //Життєвий простір України: політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 роки): збірник наукових праць. – К., 2012. – С.256. (С.249–259).
2. Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір /за ред. акад. О.С. Онищенко. – К., 2007. – С.552. (680 с.).
3. Трансформаційні процеси в Україні і роль соціології та інших соціогуманітарних наук у модернізації українського суспільства //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – №2. – С.195. (С.186–206).
4. Созінов О.О. Влада і наука: від петарналізму до партнерства /О.О. Созінов //Вісник НАН України. – 2005. – №1. – С.5.
5. Гуманітарна політика Української держави в новітній період: [монограф.] /за ред. С.І. Здіорука. – К.: НІСД, 2006. – С.270. (403 с.).
6. Жилияев И.Б. Эволюция современной научно-технической политики Украины /И.Б. Жилияев //Проблемы науки. – 2004. – №4. – С.4 (С.2–6).
7. Гуманітарна політика Української держави в новітній період... – С.262.
8. Малицкий Б. Проблемы академической науки глазами ученых /Б. Малицкий, В. Оноприенко. – К., 2003. – С.6. (40 с.).

9. Попович О.С. Місце пріоритетів в реалізації державної науково-технологічної політики України /О.С. Попович //Наука та наукознавство. – 2001. – №2. – С.67. (С.67–73).
10. Роль наук про суспільство у розробленні стратегії економічного і соціального розвитку України та її політичного устрою //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – №1. – С.205. (С.197–215).
11. Барановський О. Наука в Україні: проблеми та шляхи її вирішення /О. Барановський //Інновація. – 1994. – №13/14. – С.4. (С.4–6).
12. Полушкіна Т.В. Фінансове забезпечення та матеріально-технічна база науки в Україні в 90-х роках ХХ ст. /Т.В. Полушкіна //Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – 2003. – №68/70. – С.59. (С.57–60).
13. Академічна наука і наука в сучасній Україні (за результатами соціологічних досліджень). – К.: Інститут соціології НАН України, 1998. – С.33. (68 с.).
14. Монастирська Г.В. Академічна наука: від показників стану до параметрів розвитку /Г.В. Монастирська //Економічні виміри розвитку науки в Україні: зб. наук. робіт /редкол.: Л.К. Безчасний (відп. ред.) та ін. – К., 1997. – С.70. (116 с.).
15. Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір... – С.558.
16. Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір... – С.488.
17. Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір... – С.490.
18. Созінов О.О. Влада і наука: від патерналізму до партнерства /О.О. Созінов //Вісник НАН України. – 2005. – №1. – С.5. (С.3–10).
19. Звіт про діяльність Інституту соціології АН України у 1992 році //Архів Інституту. – С.18.
20. Звіт про діяльність Інституту соціології НАН України у 1995 році //Архів Інституту. – С.10.
21. Звіт про діяльність Інституту національних відносин і політології НАН України у 1995 році //Архів Інституту. – С.35–36.
22. Звіт про діяльність Інституту національних відносин і політології НАН України у 1995 році //Архів Інституту. – С.39.
23. Звіт про діяльність Інституту соціології НАН України у 1995 році //Архів Інституту. – С.10.
24. Звіт Інституту історії України про наукову та науково-організаційну діяльність у 1996 році //Архів Інституту. – С.23.
25. Звіт про діяльність Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за період з 1998 по 2003 рр. /Архів Інституту. – С.7.
26. Звіт про наукову діяльність Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України за 1999 рік //Архіви Інституту. – С.39–40.
27. Звіт про наукову діяльність Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України за 2004 рік //Архів Інституту. – С.43.
28. Звіт Інституту історії України про наукову та науково-організаційну діяльність у 2006 році //Архів Інституту. – С.6.

29. Курас І.Ф. Розвиток соціогуманітарних досліджень у Національній академії наук України. 1999–2003. / [І.Ф. Курас, В.М. Геєць, О.С. Онищенко, І.М. Дзюба]. – К., 2003. – С.123. (208 с.).

30. Курас І.Ф. Розвиток соціогуманітарних досліджень у Національній академії наук України / [І.Ф. Курас, В.М. Геєць, О.С. Онищенко, І.М. Дзюба]. – С.124.

31. Звіт про діяльність Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за період з 1998 по 2003 рр. //Архів Інституту. – С.43.

32. Звіт про наукову та науково-організаційну діяльність Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України у 2005 році //Архів Інституту. – С.3.

Аннотація

Рассматривается роль власти в становлении национальной системы социогуманитарных наук независимой Украины. Исследовано формирование законодательных основ сохранения и функционирования научного потенциала, финансирование государством академических исследований, привлечения властью ученых на решение социально-экономических проблем, развитие общественно-гуманитарных наук на общепринятых в мире методологических принципах.

Ключевые слова: социогуманитарные науки, государственная власть, Институты НАН Украины, независимая Украина.

Annotation

Examines the role of government in the development of a national system of social humanities independent Ukraine. The formation of the legislative basis for conservation and operation of scientific potential, State funding of academic research, the power of attraction of scientists to solve the socio-economic problems, the development of the social sciences and humanities in the world on common methodological principles.

Key words: social and human sciences, government, institutions NAS of Ukraine, independent Ukraine.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

УДК 94+622.33(477) «18943/1945»

**Ігор Вєтров
(Київ)**

РЕПРЕСИВНІ МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОЧОЮ СИЛОЮ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УРСР (1943-1945 РР.)

У статті розглядаються репресивні методи забезпечення робочою силою вугільну промисловість УРСР,

Ключові слова: робоча сила, війна, індустрія, мілітаризація

Значну роль у переможному завершенні війни відіграли прискоренні темпи відбудови галузей важкої промисловості у визволених районах, зважаючи на їх роль у забезпеченні функціонування військово-промислового комплексу країни. Проте, як методи самої відбудови, так і